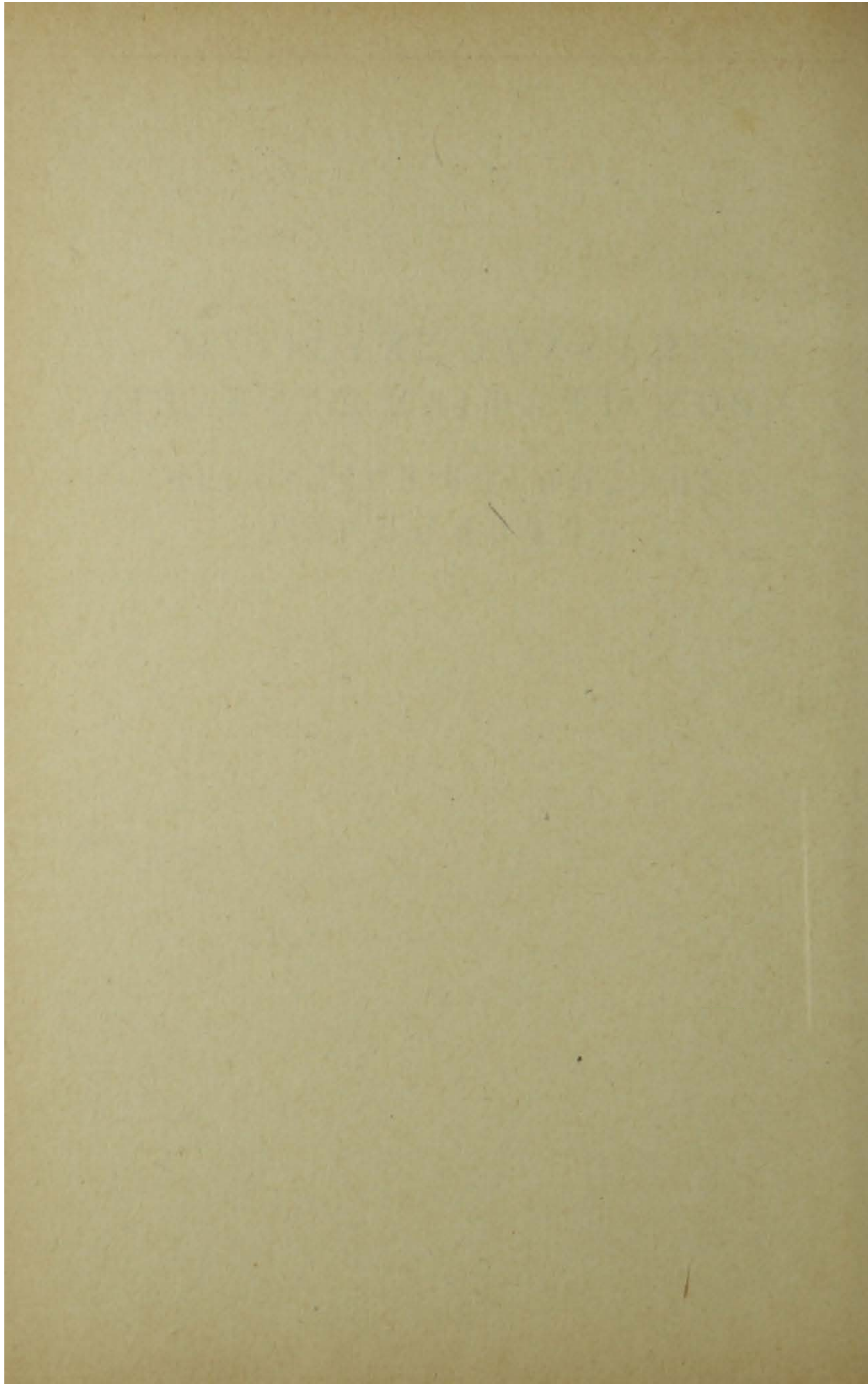

ΙΩΑΝΝΟΥ ΣΚΥΛΙΤΖΗ
ΧΡΟΝΟΓΡΑΦΙΑΣ ΣΥΝΕΧΕΙΑ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՍԿԻՆԵՍԻ
ՇԱՐՈՒՆԱԿՈՂ

Ի Ս Ա Հ Ա Կ Կ Ո Մ Ն Ե Ն Ո Ս

[1 սեպտեմբեր 1057—25 դեկտեմբեր 1059 թթ.]

Կոմնենոսն ահա ասված ձևով տիրացավ Թագավորությանը, հանդես բերելով արիության և պատերազմական փորձառության, դրա համար էլ կայսերական ոսկեդրամի վրա անհապաղ իր սուսերակիր պատկերը դրոշմեց. նա իր բոլոր հաղթանակները վերադրեց ոչ թե աստծուն, այլ անձնական զորությանը⁶⁴¹, պատերազմական փորձին: Որպես միահեծան տեր նա լծվեց կայսրության վերաբերող դործերին, նախապես մեծ պատիվների արժանացնելով նրանց, ովքեր իրեն սատար կանգնեցին, ապա նաև անհրաժեշտ հոգատարություն ցուցաբերեց դեմոսի հանդեպ: Հասարակաց գործերին հոգացող բազմաթիվ մարդիկ նշանակեց: Մեծ ակնածա՛ք տաժելով պատրիարքի նկատմամբ, նրան հոր պես էր պատվում, դրա համար էլ նրա զարմիկներին շնորհեց առաջին աստիճանները և նշանավոր պաշտոնների նշանակեց: Նա Մեծ եկեղեցուն թույլ տվեց իր սեփական գործերը ինքը տնօրինի, պետությունից միանգամայն անկախ դարձրեց, ոչ ոք իրավունք չունեի միջամտել նրա տնտեսության, սրբազան ըսպասքների հոգացության ու պահպանության հարցում: ամեն ինչ էնթակա է պատրիարքի կամքին՝ և՛ մարդկանց նշանակելու, և՛ գործերը տնօրինելու հարցում: Նա կնոջը Պեմոլիսսա բերդից բերեց [բաղաբ] և ավդուստա⁶⁴² հռչակեց: Իր եղբոր Հովհաննեսին և Կատակալոն Կեկավմենոսին շնորհեց կուրապաղատի պատվա՛ստիճան, իսկ եղբորը [նաև] մեծ դոմեստիկոս նշանակեց: Տեսնելով, որ փողի կարիք կա, առանց որի, ինչպես հռետորն է ասում, ոչինչ գլուխ չի գա⁶⁴³, որ փողի պակասության, կայսրությունը կատարելապես աղքատանալու պատճառով բանակը թուլացել է՝ որ ամեն ոք ամեն տեղից հռոմայեցիների վրա հարձակում է գործում, մի բան, որ նա նվաստացուցիչ էր համարում և ամենից անտանելին, նա պետությանը պարտք ունեցողներին հանդեպ դաժան հարկահան դարձավ: Առաջինը նա էր,

որ կրճատեց օֆֆիկիանների⁶⁴⁴ հատկացումները: Նա ջանաց նաև խնայող լինել, հոգ տանել թագավորության վարելահողերի ավելացման մասին: Այդ նպատակով նա բազում մասնավոր սեփականատերերի զրկեց կալվածքներից՝ անտեսելով նրանց իրավունքներն հեռավոր խորհուրդով փաստաթղթերը, նա ձեռք դրեց նաև մի քանի վանքերի [հողերին], գրավեց նրանց կալվածքներից շատերը, ասելով, թե այն, ինչ անհրաժեշտ է վանականներին, նա թողնում է, ավելորդն է նա պետականացնում: Թեև այդ քայլը անխորաթափանց մարդկանց կարող է ամբարիշտ, ապօրինի, սրբապիղծ արարք թվալ, բայց խոր ու խոհեմորեն դատողները դրա մեջ ոչ մի անպատշաճ բան չեն տեսնի, քանզի դա չի տանում դեպի սեփականազրկում, ինչպես ասում են նրանք, նա չէր զրկում նրանց անհրաժեշտ [կայքից], այլ [լուկ] փակում էր սյուբարիտական⁶⁴⁵ փափկակեցության, հղիության դուռը, ազատում հարևան գյուղացիներին վանականների կեղեքումից ու ազահոթյունից: Երանի թե նա այդ գործը մինչև վերջ զուլի բերեր, ոչ միայն վանքերի, այլ ընդհանրապես ողջ եկեղեցականների նկատմամբ: Ահա այսպես էր կայսրը տնօրինում գործերը, և այսպիսին էր վիճակը մայրաքաղաքում:

Պատրիարքն իր նկատմամբ կայսեր տաժած անսահման բարյացակամության վրա հույս դրած նույնիսկ նրա դեմ ամբարտավանացավ, նրան նա չէր դիմում խնդրելով ու աղերսելով՝ երբ պետք էր որևէ հարցի կամ որևէ մեկի օգտի համար նրան դիմել: Երբ իր անվերջ ու տաղտկալի դիմումները շատ հաճախ մերժվում էին, նա անցնում էր սպառնալիքներին ու կոպիտ պարսավանքներին և երբ, հակառակ այդ բոլորին, իրեն դարձյալ չէր հաջողվում նրան համոզել, սպառնում էր գահընկեց անել, վրա բերելով ռամկական մաշված ասացվածքը. «Փուռ, ես եմ քեզ շինել, ես էլ կքանդեմ»⁶⁴⁶: Ի վերա մեենայնի նա ցանկացավ կարմիր կոշիկներ էլ հագնել, ասելով, թե հնում հոգևորականներն այդպիսի սովորություն ունեին և որ քահանայապետը պետք է վերստին այդպիսի օգտագործի: Նա ասում էր, թե հոգևորի և թագավորականի միջև շատ շնչին, ավելի շուտ ոչ մի տարբերություն չկա, իսկ հարգության հարցերում հոգևորն ավելի բարձր է ու վեհ: Կայսրը քթի տակ ասված այդ խոսքերը լսելով, շտապեց ավելի շուտ գործել, քան փորձվել: Հրեշտակապետաց տոնին պատրիարքը գնաց քաղաքի առջև իր կողմից կառուցված վանքը, տոնակատարության հետ կապված արարո-

ղությունը ըստ արժանվույն կատարելու: Կայսրը, օգտվելով առանց աղմուկի ու իրարանցման գործելու հարմար առիթից, մի զորամաս ուղարկեց (ժողովուրդը սրանց վարյագներ է կոչում), որոնք [պատրիարքին] խայտառակ ձևով աթոռից ցած առնելով և մի ջորու վրա նստեցնելով, նրա եղբորորդիների հետ մինչև Վլախերնայի քարափը ուղեկցեցին, որտեղ մի մակույկի մեջ նստեցնելով, Պրիկոնեսոսում արգելափակեցին: Կայսրը բանակցությունների մեջ մտավ, խորհրդակցեց մի քանի մետրոպոլիտների հետ, նրան պաշտոնազրկելու շուրջ, նրանց ամենախոհեմների միջոցով դիմեց [պատրիարքին], որ հրաժարական տա, քանի այդ բանը չի արել խայտառակ ձևով՝ ժողովական որոշման և նրա դեմ հրապարակված մեղադրանքների հիման վրա: Պատրիարքը տեղի չտվեց, չխոնարհվեց և նրա հրաժարականից հույսերը կտրեցին: Կայսրը անվերջ դրա շուրջն էր մտածում, երբ այդ միջոցին պատրիարքը խաղաղությամբ հողին ավանդեց: Կայսրը, ցանկանալով ապաշխարած լինել, հանգուցյալի մարմինը առոք փառոք նրա վանքում ամփոփեց՝ կատարված հրաշքի վրա ապշելով ինքն էլ, իր հետ եղած մարդիկ էլ: Կատրիարքի աջը խաչի նշանն արած մնաց, այնպես, ինչպես սովորաբար երբ օրհնում է ժողովրդին՝ «խաղաղություն ամենեցուն» ասելով: մարմնի մահացմամբ այն փոփոխություն չէր կրել:

Նրա փոխարեն պատրիարք է ձեռնադրվում պրոեդրոս և պրոտովեստիարիոս Կոստանդին Լիխուդեսը⁶⁴⁷ մետրոպոլիտների, հողեորականության և համայն ժողովրդի ընտրությամբ: Նա կայսերական ու քաղաքական գործերում մեծ անուն վաստակած մարդ էր՝ Մոնոմախի օրերից սկսած մինչև այդ ժամանակները, նա մեծ փառքի արժանացավ համայն գործերը տնօրինելու հարցում ցույց տված իր մասնակցությամբ, նա հիշյալ կայսեր կողմից Մանգանայի վանքի) հոգացությունն⁶⁴⁸ ու նրա իրավունքների պահպանությունն էր ստացել: Նա [պատրիարք] ձեռնադրվեց, թեև քահանայապետության ու պատրիարքության նրա [իրավունքը] կասկածելի էր: Բայց կայսրը, ջանալով, որ նա այդ իրավունքը ձեռք բերի, պահը նպատակահարմար համարելով, նրան երեց ձեռնադրել տվեց, քահանայապետության լիակատար իրավունքներ չտվեց, «մինչև որ,— ասաց,— քո դեմ քթի տակ ասվող ասեկոսները վերջ գտնեն եկեղեցական ժողովով ու կանոնական հանապարհով»: Կոստանդինը շատ լավ

գիտեր, թե ինչու է կայսրը նման արգելքներ դնում իր առաջ և որպեսզի հանկարծ անհարմար դրություն մեջ չընկնի, ընդառաջ է գնում կայսեր պահանջներին, որից հետո աներկբա ու առանց պատճառանքի ձեռնադրվում ընդունված կարգի համաձայն: Նա առատաձեռն էր և հոգատար ոչ միայն եկեղեցական, այլ ընդհանրապես բոլոր հարցերում, նրա հոգացությունից ոչ ոք անմասն չմնաց, բոլորն արժանացան նրա շնորհատրություն:

Հունգարացիները, խախտելով հռոմայեցիների հետ կնքած հաշտությունը, իսկ պաժինականներն էլ՝ դուրս սողոսկելով իրենց թաքնված որջերից, ասպատակում էին իրենց հարևան երկիրը: Կայսրը արշավանքի նախապատրաստություն տեսնելով ամբողջ ուժով շարժվեց դեպի Տրիադիցա: Այնտեղ նա ընդունեց հունգարացիների դեսպաններին և ամրապնդեց ու վերահաստատեց նախկին դաշինքը, որից հետո հարձակվեց պաժինականների վրա: Նրանք ցեղերի ու տոհմերի էին բաժանված, որոնց իշխանները, հպատակվելով կայսեր, խաղաղ ու բարեկամական հարաբերություններ էին հաստատել: Նրանցից միայն Սելտեն շուգեց հաշտվել կայսեր հետ. նա ամրացավ Իստրոսի ճահճուտներում, ուր փախել էր և այնտեղի գահավեժ ժայռում, և նրանց ապավինելով, իջավ դաշտ՝ ցանկանալով կայսեր հետ կռվի բռնվել: Բայց իր սեփական անմտության հետևանքները նա շատ շուտ զգաց: Նրա դեմ դուրս եկավ կայսերական զորքի մի փոքր մասը, որի առջև Սելտեն փախուստի դիմեց, նրա ապաւտարանը գրավվեց և հիմնահատակ կործանվեց: Կայսրը նրան պարտության մատնելուց ու ոչնչացնելուց հետո վերադարձավ ու բանակեց Լովիցոսում, [լեռան] ստորոտին: Ծամբարի վրա հորհառատ անձրև տեղաց, տարածամ ձյուն (սեպտեմբերի քսանչորսն էր, քրիստոնյաների կողմից նշվող սուրբ նախավկա Թեկլայի տոնի օրը), որը զորքին մեծ վնաս ու կորուստ պատճառեց: Գրեթե բոլոր ձիերը սատակեցին, զինվորներից շատերը սառնամանիքին ու անձրևին անպատրաստ, թեթև հագնված, կոտորվեցին: Անսպասելի կերպով կորավ նաև պարենը՝ [հորդացած] գետի հոսանքից ու սառնամանիքից⁶⁴⁹: Երբ եղանակը մի փոքր լավացավ և ձյունը դադարեց, կայսրը դուրս եկավ, [իր ղինվորներից] շատերին գետում կորցրեց, իսկ ինքը, իր մերձավորների հետ կանգնեց ծառի ստվերում: Մի փոքր անց այդ կաղնու ծառից ինչ-որ ճարճատյուն լսվեց, կայսրը մի կողմ քաշվեց, այնքան, որ ծառի երկարությունից հեռու լինի, երբ ծառը արմատա-

խիլ եղավ և գետին տապալվեց: Կայսրը պապանձվեց, պատկերացնելով, թե ինչպես քիչ էր մնացել շարաշար մահվան արժանանար: Պատահածը շարագուշակ նշան էր, այն կանխագուշակում էր կայսեր գլխին շուտով գալիք փորձանքի մասին, գաարդեն գործվածների հատուցումն էր ու պատիժը: Իր [փրկության համար] նա «գոհանամ» ասաց աստծուն և Վլախերնայի պալատում նախավկա Թեկլայի անվան հոյակապ տաճար կառուցեց: Առաջնորդելով զորքը, նա փութանակի շարժվեց դեպի մայրաքաղաք, քանդի սուտ լուր էր ստացել, թե արևելքում ապստամբություն են բարձրացրել: Հասնելով [քաղաք] և համոզվելով, որ դա խաբեություն է, նա իրեն տվեց որսորդության հաճույքներին ու հանգստին՝ բարձրանալով քաղաքի դիմաց գտնվող նեղուցը: Ծաշի ժամանակ այդ վայրերում (ներանք հայտնի են նեապոլիս անունով) փայլատակող լույս սփռվեց, կայսեր ուշադրությունը գրավեց ինչ-որ տեղից դուրս պրծած մի վարաղ, որին հալածելով նա ծով հասավ: Վարազը ծով մտավ ու աներևութացավ, իսկ կայսրը հանկարծ կայծակնահար լինելով, ձիուց ցած ընկավ, գետին գլորվեց փրփուրը բերանին: Խեղված ու անզգայացած նրան նավակ մտցրեցին և պալատ հասցրին: Մի քանի օր նա հիվանդության դեմ պայքարեց և հույսը կտրած, աստծուն սիրաշահելու համար ապաշխարեց՝ կամովին հրաժարվեց ապօրինի ձեռք գցած թագավորական իշխանությունից (և դա ճիշտ էր) ու վանական դարձավ, իր կամքով նախկին փառքն ու փափկակեցությունը խեղճությամբ ու ժուժկալությամբ փոխարինեց⁶⁵⁰: Ապացուցելու համար, որ ինքն իր արարքների համար անկեղծորեն, ամբողջ հոգով է ապաշխարում, նա կայսր նշանակեց ոչ թե իր եղբոր Հովհաննեսին, ոչ էլ իր եղբորորդի Թեոդորոս Դոկիանոսին, իր դստեր էլ նա չամուսնացրեց, ոչ էլ իր որևէ մի ազգականին, այլ պրոեդրոս Կոստանդինին, որի մականունը ի սկզբանե անտի Դուկաս էր՝ որպես իր գործակցի ու զինակցի, մի մարդու, որ իր կողմից գահին տիրանալու համար իրեն առատորեն դրամ մատակարարեց⁵⁵¹: Կոմնենոսը թեև վանականի քրձեր հագավ, կարծելով, որ հիվանդությունից կաղատվի, սակայն համոզվելով, որ դրանից փրկություն չկա, դեռ հիվանդությամբ տառապյալ, մտնում է Ստուդիոնի վանքը: Այդ բանն անելու մեջ նրան շատ հորդորեց ավդուստա էկատերինեն, ասելով, որ երկրային թագավորությունից հրաժարվելով, նա կվայելի երկնայինը: Նա թագավորեց երկու

տարի և երեք ամիս, դրանից պակաս էլ նա ապրեց վանականի սքեմն հագած՝ լիակատար հնադանդություն ցուցաբերելով վանահոր: Լինելով շատ խոնարհ ու համեստ, նա համաձայնվեց անգամ դոնապան լինել և սպասավորի այլ ծառայություններ մատուցել: Պատմում են, որ նա չափից շատ հլու հնազանդ դարձավ: Ասում են, թե երբ նա ստրատոպեդարիս էր ինչ-որ երիկամների սուր հիվանդություն ունեցավ, այն աստիճան, որ անգամ ապրելու հույսը կտրեց, քանզի կատարյալ թուլացել էր ու անշարժացել: Բժիշկները բոլոր միջոցներին դիմելուց հետո համոզվեցին, որ ոչնչի չեն հասնում, այդ պատճառով նրան խորհուրդ տվեցին կնոջ հետ հարաբերություն ունենալ, բայց նա չլսեց նրանց: Երբ բժիշկներն ասացին. «Եթե դու այդ բանին չդիմես, ապա ստիպված կլինես դադվել, որի հետևանքը դառն ամլությունն է ու անսերությունը», նա պատասխանեց. «Ինձ բավական են Մանուիլն ու Մարիան, աստծո ինձ պարգևած երեխաները: Առանց [երեխաների] մարդ կարժանանա երկնից թագավորության, սակայն առանց ժուժկալության Տիրոջ չի տեսնի և ոչ ոք»: Բայց կայսրուհի էկատերինեն և նրա դուստր Մարիան իրենց մազերը խուզելով, միանձնուհիների կյանք էին վարում Մյուրելենի պալատում⁶⁵²:

Կայսեր վախճանվելուց հետո նրա դագաղը թացությամբ լցվեց և շատերը ենթադրեցին, թե դա [աստծո] պատժի ու պատուհասման ապացույց է՝ նրա օրաքաժ եղբայրասպան պատերազմի, կոտորածի, ինչպես և գահին տիրանալուց հետո նրա գործած արարքների համար, այն է՝ սենատին իր վաղնջական պարզեններից զրկելու, աստծո տաճարներն ու սուրբ վանքերը հարստահարելու, որի մասին արդեն ասել ենք: Մտահոգված լինելով նրանց ուռճացման առաջն առնելու և ինքնաբավ դարձնելու, պետությանը սակայն տվեց բեռի չնչին թեթևացում: Ուրիշներն էլ դագաղի մեջ հոսածը սրբության գործ համարեցին, ապացույց այն բանի, որ նա իր արարքները մաքուր սրտով ու անվարան ապաշխարեց, քանզի չկա այնպիսի մեղք, որ կարողանա հաղթել աստծո մարդասիրությունը: Ես գովում եմ ու ընդունում երկու կարծիքներն էլ, որից մեկը ապագա դանցանքների ճանապարհն է փակում, իսկ մյուսը՝ դրդում վատից հրաժարվելով, դեպի լավը գնալ:

Կայսրուհի էկատերինեն, որը, դառնալով միանձնուհի, Քսենե վերանվանվեց, ամեն տարի կատարում էր կայսեր-հոգեհան-

գիստը, որի առթիվ հրավիրում էր մի քանի վանականների, ինչպես և Ստուդիոնի վանքի բոլոր ճգնավորներին: Վերջին անգամ սովորականի պես և ընդունված կարգի համաձայն նա կատարում էր կայսեր հոգեհանգիստը, բայց զգալով իր վախճանի վերահաս լինելը, կարգադրեց, որ վանականներին սահմանվածի կրկնապատիկը տրվի: Վանահոր զարմանքին և նրա խոնարհ հարցին՝ կրկնապատիկը տրվելու պատճառի մասին, [էկատերինեն] պատասխանեց. «Դա այն պատճառով է, ով գերապատիվ, որ չգիտեմ, թե մյուս տարի ես ձեզ հետ կլինե՞մ, թե ոչ, քանզի աստված մարդկանց գործերը տնօրինում է այլ կերպ, իր ցանկության համաձայն»: Այդպես էլ եղավ, էկատերինեն այդ միջոցին վախճանվեց, կարգադրելով իրեն թաղել եղբայրներին մոտ՝ Ստուդիոնի վանքի գերեզմանոցում: Երկուսն էլ՝ և՛ [էկատերինեն], և՛ կայսրը պճնազարդել էին Կարապետի ամենասուրբ տաճարը, որի մասին մանրամասն պատմելը սխրանք է հերակլյան:

Կայսրը կայուն բարքերի տեր մարդ էր, ուներ բարի հոգի, սուր միտք, գործունյա ձեռք, նա արագ կողմնորոշվող էր, ռազմական գործի մեծ գիտակ, թշնամու համար սարսափելի, իր շրջապատի մարդկանց նկատմամբ՝ բարյացակամ, նրանց խոսքին վստահող և այդ գծերը նրա համար հատուկ էին ոչ ի սկզբանե: Նա ասում էր, թե կայսրը պետք է սարսափելի լինի դրսեցիների համար, բայց իր սեփական [ժողովրդի] համար՝ մատչելի: Բռնակալ կայսրերի վերաբերյալ նա ասում էր, թե նրանք շտապում են ստրկից ազատ դառնալ: Երբ նրան մեղադրեցին, թե՝ չէ՞ որ ինքը բռնատիրեց Միքայելի վրա, նա պատասխանեց. «Ինձ համար ցանկալի չէր ստրկությունն անել ստրկության ընկերոջ և չարժանանալ դրան, ինչին արժանի էի»: Ծաղրելով [իր] կնոջ, նա ասում էր, թե նախկինում աղախին էր, իսկ այժմ ինքն է նրան ազատել, իսկ ազգականների մասին ասում էր, որ նրանք ուրիշների համար փուշ են, իսկ բռնակալի համար՝ օգուտ: Նա ասում էր նաև, որ եթե կայսրուհի էկատերինեն երկրային թագավորությունը փոխարինի երկնային թագավորությամբ, ապա նրա հետ ոչ մի զարմանալի բան կատարված չի լինի: